

Tidskrift för **KRIMINALVÅRD**

Nummer 1 • 2014 • Årgång 69

Human kriminalvård

Norman Bishop om mänskliga rättigheter

Behandlingsprogram i kriminalvården

En 15-årig historia

I utvecklingens tjänst

Samtal pågår med Lars Krantz

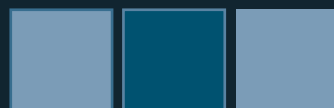
Så ska restriktionerna minska

Rapport från Åklagarmyndigheten

Tidskrift för debatt om human kriminalvård

Grundad 1946 av Svenska Fångvårdssällskapet

Utkommer med fyra nummer per år.

- 3** Redaktören har ordet
- 4** Mänskliga rättigheter
- 10** Human kriminalvård?
- 14** Behandlingsprogram i svensk kriminalvård
- 22** Samtal pågår med Lars Krantz
- 25** Rapport om isolering i häkte
- 28** Minnesord
- 30** Kallelse årsmöte

Tidskrift för **KRIMINALVÅRD**

NR 1 • 2014 • ÅRGÅNG 69

REDAKTIONENS ADRESS

Tidskrift för Kriminalvård
Box 2562 • 403 17 GÖTEBORG

REDAKTION

Birgitta Göransson, ansvarig utgivare
0708-261200 • birg.goransson@comhem.se

Gunnar Engström • 0705-180546
gunnar.engstroem@comhem.se

Thomas Ekbohm • 0708-180544
Thomas.Ekbohm@telia.com

REDIGERING

Frans Schlyter • frans.schlyter@gmail.com

GRAFISK FORM

FormaViva • Linköping

Manusstopp: nr 2 2014 är 5 maj 2014

Tidskriften utkommer med 4 nummer per år.

Prenumerationspris 200 kr per år.

Medlemskap privatpersoner

inkl. tidskrift 150 kr per år.

Prenumerationsärenden och register

Hans-Olof Larsson • eskedalen63@gmail.com

Postgiro: 298060-5

Tryckeri: www.myran.biz

ISSN 0040-6821

Tidskrift för Kriminalvård utges sedan 1946

med Svenska Fångvårdssällskapet som ägare.

Åsikter och idéer som framförs i signerade artiklar
eller i intervjuer står helt för artikelförfattarens eller
den intervjuades räkning.

Redaktören har ordet

Välkommen till ett nytt nummer av Tidskrift för Kriminalvård. I detta nummer fokuserar vi på mänskliga rättigheter och en human kriminalvård. FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna antogs 1948 och är idag en av världens mest spridda texter; översatt till över 350 språk. ”Alla människor är födda fria och lika i värde och rättigheter” anges i artikel 1. I vår regeringsform står det ”Den offentliga makten skall utövas med respekt för alla människors lika värde och för den enskilda människans frihet och värdighet”. Svensk kriminalvårdslagstiftning har sedan 1940-talet innehållit formuleringar om respekt och människovärde. Behandlingstanken som sådan lagfästes i 1945:års verkställighetslag och beskrivs närmare av Lars Krantz i detta nummer.

En genomlysning av skyddet för frihetsberövades mänskliga rättigheter får vi genom en artikel av Norman Bishop, tidigare chef för Europarådets Division of Crime Problems. Europarådet är den organisation som är mest aktivt när det gäller att skydda medborgarnas och fångars mänskliga rättigheter. I artikel 3 formuleras förbud mot tortyr och inhuman eller förnedrande behandling eller bestraffning. I en debattartikel av Viktor Glas i detta nummer får vi en skrämmande bild av hur Kriminalvårdens regelverk kan tillämpas så att det kränker en intagens människovärde.

Frihetsberövanden är en av de mest ingripande åtgärder som staten kan rikta mot en enskild individ. Redan kortvariga inlåsningar kan få förödande konsekvenser för enskilda människor. Om det dessutom leder till långa tider av isolering på häkte eller i anstalt tillkommer en mängd negativa effekter. Flera forskningsrapporter visar att isolering leder till psykisk ohälsa, sömnsvårigheter, kognitiva störningar, hallucinationer, depression, ångest, ilska m.m. Sverige har utsatts för internationell kritik för godtycklighet och bristande rättssäkerhet när det gäller bland annat reglerna för häktning och restriktioner. Beslut om restriktioner tycks fattas lättvindligt och utan tillräcklig dokumentation. Röda Korset som 2013 besökte 3141 intagna runt om på landets häkten vittnar om att många far illa. Åklagarmyndigheten har tagit fasta på kritiken och kommit med en rapport med förslag på förbättringar. Thomas Ekbohm sammanfattar rapporten.

Birgitta Göransson

Birgitta Göransson

birg.goransson@comhem.se

Att ha rättigheter är bra men att få dem är bättre

Skyddet för de frihetsberövades mänskliga rättigheter är starkare i Europa än i övriga världen. Ändå förekommer brott mot rättigheterna.

Av Norman Bishop

De mänskliga rättigheter som får behållas av personer som berövas sin frihet varierar stort över hela världen. I denna artikel begränsar jag mig till läget i Europa eftersom skyddet här för frihetsberövades mänskliga rättigheter är mera långtgående än någon annanstans. Detta gäller definitionen av deras rättigheter såväl som mekanismer som garanterar att dessa rättigheter skyddas i praktiken. Först redogör jag för de internationella organisationer som arbetar för att skydda mänskliga rättigheter. Därefter följer en redogörelse för de resultat som uppnås av den beskrivna verksamheten.

Europarådet (Council of Europe)

Inom Europa är det utan tvivel Europarådet som har varit, och fortfarande är, mest aktivt med att hävda och skydda medborgares och därmed fångarnas mänskliga rättigheter. Det var sir Winston Churchill som 1946 föreslog att ett europeiskt råd skulle grundas för att säkerställa att Europa aldrig igen skulle uppleva de onda konsekvenserna av diktatur. Europarådet kom till 1949 som den första europeiska mellanstatliga organisationen. Idag har Europarådet 47 medlems-

stater omfattande 820 miljoner medborgare (den Europeiska Unionen är en helt annan organisation och omfattar idag 28 europeiska länder).

År 1950 öppnade Europarådet konventionen om mänskliga rättigheter och grundläggande friheter (Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms). Alla stater som vill ansluta sig till Europarådet måste underteckna och ratificera denna konvention. Konventionen definierar ett stort antal mänskliga rättigheter varav vissa är särskilt relevanta för skyddet av fångarnas rättigheter.

Några viktiga bestämmelser

Bland de bestämmelser som är särskilt relevanta för frihetsberövade personer är följande:

- Artikel 1 i protokoll nr 6/1983 kräver ovillkorligt att dödstraffet ska avskaffas. (Konventionens ursprungliga bestämmelser har utvecklats under årens lopp genom olika tillägg, som kallas protokoll. Dödstraffet har avskaffats inom alla 47 medlemsstater).

- Artikel 3 förbjuder tortyr och inhuman eller förnedrande behandling eller bestraffning.
- Artikel 6 handlar om de principer som ska ligga till grund för en rättvis domstolsbehandling av misstänkta eller åtalade för brott.
- Artikel 14 förbjuder alla former av diskriminering.

Europeiska domstolen för mänskliga rättigheter (European Court of Human Rights – ECHR)

Artikel 19 i konventionen om mänskliga rättigheter skapade även en särskild domstol som ska döma brott mot konventionens bestämmelser. Denna domstol finns i Strasbourg, Frankrike.

Varje medlemsstats regering har rätt att utnämna en domare till ECHR. Dessa 47 domare är uppdelade mellan fem avdelningar ("Chambers"). Varje Chamber består av en ordförande samt juridisk och administrativ personal. Det är dessa Chambers som granskar och dömer de flesta brott mot konventionens bestämmelser. Fall som är av särskild vikt för utveckling av kriterier för den dömande verksamheten eller för att säkra konsekvens i beslutsfattande hänvisas till en hearing i Grand Chamber, som består av 17 domare.

Individer, organisationer eller regeringar har rätt att anmäla påstådda brott mot konventionen till ECHR. Men detta kan inte ske innan alla nationella möjligheter till att överklaga har uttömts. Det finns andra antagningskriterier och det första som sker är att ECHR undersöker om en anmälan uppfyller dessa kriterier.

Trots att alla de 28 länder som ingår i den Europeiska Unionen (EU) har ratificerat

Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna, har EU som överstatlig myndighet inte haft möjlighet att göra det. Arbete pågår för att göra detta juridiskt möjligt och även EU beräknas att underteckna och ratificera konventionen inom en snar framtid. Därmed kommer konventionen att bli än viktigare som instrument för skyddet av mänskliga rättigheter.

Men likväl är ECHR:s verksamhet reaktiv – domstolen börjar inte fungera förrän ett påstått brott mot konventionen har anmälts. Det som behövs är möjligheten att förebygga sådana brott, det vill säga en proaktiv verksamhet. En sådan verksamhet möjliggörs genom en annan konvention och ett annat organ.

Konvention och kommitté för förebyggandet av tortyr och inhuman eller förnedrande behandling eller bestraffning (Convention and Committee for the Prevention of Torture or Inhuman or Degrading Treatment or Punishment – CPT)

Denna kommitté skapades av Europarådet genom en ny konvention som vann laga kraft 1989. Den har sin grund i Artikel 3 i konventionen om mänskliga rättigheter (se ovan). Den nya CPT-konventionen inrättade en kommitté som ska agera som förebyggande skyddsmekanism och har blivit känd överallt som CPT. Alla 47 medlemsstaten har ratificerat denna CPT-konvention.

I själva verket är CPT ett internationellt inspektorat som består av en person per medlemsstat utnämnd av Europarådets ministerekommitté. Dessa personer utnämns för sina personliga kvaliteter som jurister, läkare och specialister på fängelse och polisfrågor, inte som representanter för sina länder. Enligt CPT-konventionen har kommittén rätt att besöka alla institutioner inom

en medlemsstat som hyser personer berövade friheten enligt myndighetsbeslut. Besöken kan göras utan förvarning. Enligt CPT-konventionen ska varje land samarbeta med den besökande CPT-delegationen för att underlätta besök på de utvalda ställena, diskussioner med nyckelmyndighetspersoner och framför allt med personer berövade friheten. CPT utnämner en mindre grupp av sina specialister – en ”delegation” – att tillsammans med sekretariatet från Europarådet utföra varje besök.

Efter besöket presenteras en rapport till det besökta landets regering. Rapporten beskriver konkret i detalj det som har kommit fram under besöket, framför allt om den besökande delegationen har tagit emot klagomål om fysiska eller verbala angrepp, om den fysiska omgivningen är bristfällig, huruvida det finns en adekvat programverksamhet, om det sociala klimatet på det besökta stället och huruvida de frihetsberövade har juridiska möjligheter att klaga på någon inskränkning av deras rättigheter. CPT är mån om att granska situationen för dem som har blivit föremål för särskilda säkerhetsåtgärder. En besöksrapport slutar alltid med ett antal rekommendationer och eventuellt med begäran om ytterligare information. Det besökta landets regering kan där efter komma med sin kommentar på CPT-rapporten och kan ge CPT tillstånd att publicera både rapporten och regeringens svar. Detta sker vanligtvis. (Dessa publikationer kan läsas på www.cpt@coe.int)

Under speciella och extrema omständigheter kan CPT publicera sin rapport utan en regerings medgivande. Detta händer sällan eftersom CPT betonar att syftet är alltid att samarbeta med regeringar i en konstruktiv anda. Ensidig publicering har skett när CPT

flera gånger har upptäckt synnerligen grova brott mot mänskliga rättigheter och den berörda regeringen inte har svarat på kritik eller åtgärdat de upptäckta brotten.

Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter (Council of Europe Commissioner for Human Rights)

Kommissionären är en oberoende institution inom Europarådet, inrättad 1999. Kommissionären har bland annat i uppdrag att bidra till att de mänskliga rättigheterna och minoritetsrätt efterlevs i medlemsländerna. Kommissionären utses för sex år av Europarådets parlaments församling och kan inte väljas om till en andra period.

Kommissionären besöker de 47 medlemsländerna för att utvärdera hur de mänskliga rättigheterna respekteras och för att hjälpa till att värna dem. Genom att föra en kontinuerlig dialog med regeringarna eftersträvar han att öka medvetenheten om och engagemanget för dessa rättigheter. Han publicerar sina rön i rapporter och rekommendationer till regeringarna. Han publicerar också regelbundet artiklar om mänskliga rättigheter i Europa på Europarådets webbplats. Han ska också främja utbildning kring mänskliga rättigheter och stödja medlemsländernas ombudsmän och andra relevanta institutioner.

Till skillnad från ECHR är ombuden inte bemyndigade att utreda eventuella individuella brott mot den europeiska konventionen om mänskliga rättigheter. Men konventionens Artikel 36 (3) garanterar om "intervention av tredje part" att "i alla mål inför en kammare eller inför Grand Chamber får Europarådets kommissionär för mänskliga rättigheter avge skriftliga yttranden och delta i muntliga förhandlingar".

De Europeiska Fängelsereglerna (European Prison Rules – EPR)

Alltsedan 1960-talet har Europarådets ministerkommitté utfärdat rekommendationer om bland annat fängelsepraxis som skickas till medlemsstaternas regeringar. Dessa rekommendationer förbereds av expertkommittéer, antas av Europarådets stora kommitté om straffrättsliga frågor (European Committee on Crime Problems – ECCP) som därefter överlämnar texten till Ministerkommittén för officiellt antagande. Till skillnad från Europarådets konventioner är rekommendationerna icke-juridiskt bindande. Men med tanke på att de måste antas av ECCP, i vilken alla medlemsländer är representerade, och därefter av ministerkommittén som representerar alla medlemsstaters regeringar, kan man betrakta dem som moraliskt bindande. Varje rekommendation överlämnas även med en förklarande rapport skriven av en vetenskaplig expert eller Europarådets sekretariat. Denna rapport brukar beskriva bakgrunden till rekommendationens förslag och i förekommande fall sammanfatta relevanta forskningsresultat.

Rekommendationen om de europeiska fängelsereglerna (EPR) antogs ursprungligen 1973 som den europeiska versionen av FN:s standard minimiregler för behandling av fångarna som antogs av FN 1955. FN:s minimireglerna har aldrig tidigare reviderats mest på grund av politiska oenigheter i världen. (Arbete pågår nu för en revidering inom de närmaste 1-2 åren.) Inom Europarådet råder större politisk enighet beträffande de juridiska instrument som ska skydda fångarnas mänskliga rättigheter och om behovet att uppdatera dem då och då. Sålunda uppdaterades EPR 1987. År 2001 skrev jag

en diskussionspromemoria om behovet av ytterligare en uppdatering ("The European Prison Rules: Why they should be revised", Europarådet PC-CP 2000/ 23 REV). Mitt förslag skrevs in i Europarådets arbetsprogram med resultat att den senaste versionen antogs av ministerkommittén som Rekommendationen 2006/2.

En ny regel – Regel 50 – ger fångar för första gången rätt att kommunicera med fängelseledningen om de allmänna förhållandena i fängelset. Om detta har jag presenterat en rapport till den 16:e konferensen för generaldirektörer i fängelsemyndigheter och frivårdsservice (Strasbourg, oktober 2011) med titeln "A new tool of prison management".

Utöver EPR har Europarådet antagit många andra rekommendationer som syftar till att säkra mänskliga rättigheter för dem som berövas friheten samt att förbättra verkställighet av fängelsestraff och häktning. Som exempel kan nämnas följande:

- R (97) 12 om fängelse- och frivårdspersonal som ansvarar för verkställighet av påföljder;
- R (98) 7 om etiska och organisatoriska aspekter för hälsovård i fängelse;
- R (99) 22 om överbefolkning på fängelserna och inflation av fängelsepopulationer;
- R (2003) om behandlingen av livs- och långtidsdömda;
- R (2003) om villkorlig frigivning;
- R (2006) 13 om häktning;
- R (2012) 12 om utländska fångar;
- R (2012) 5 om den europeiska etikoden för fängelsepersonal.

Dokumentation om ECHR och dess verksamhet

Det finns en mycket stor dokumentation beträffande ECHR och dess verksamhet. Jag har bara gjort ett litet axplock från den enorma informationsvolymen.

Under 2012 har nästan 87 880 anmälningar emottagits av ECHR. Av dessa var det 86 201 som antingen inte uppfyllde antagningskriterierna eller det var klart att det inte fanns något brott mot konventionen. Under samma år gav 1 678 anmälningar upphov till 1 093 ECHR-domar. Totalt inlämnades 909 anmälningar från Sverige varav 894 fall uppfyllde antagningskriterierna. I 15 fall meddelade ECHR en dom. Dessa domar gällde andra konventionsbestämmelser än de som gäller frihetsberövande.

Under aktuell brittisk lagstiftning kan en mördare dömas till livstids fängelse som "whole life sentence", d.v.s. under resten av sitt liv. Varje form av villkorlig frigivning är utesluten med en sådan dom. En intagen, Vintner och två andra avtjänar f.n. sådant straff. Alla tre hävdar att domen utgör ett brott mot Artiklarna 3 och 5 (4) i konventionen (d.v.s. förbud mot tortyr, förnedrande behandling eller bestraffning och möjligheten att få kunna pröva om domen är laglig med förbud för frigivning).

ECHR noterade att Europarådets EPR förutsätter att alla former av frihetsberövande ska ges möjlighet att främja bra frigivningsförberedelser. Även många andra juridiska aspekter granskades samt praxis i andra europeiska länder. CPT:s opposition mot livstid utan möjligheten till villkorlig frigivning noterades. I juli 2013 meddelade Grand Chamber en viktig dom i fallet Vintner och andra v. Storbritannien med 16 domares röster för och en emot. Domstolen ansåg att förbudet utgör ett brott mot kon-

ventionens artikel 3. Storbritanniens regering dömdes att betala 40 000 euros till Vintner för kostnader och utgifter. En av domarna tillhörande majoriteten tillade att han ansåg att ingen brottsling bör fräntas all rätt till förhoppning om villkorlig frigivning.

Senaste tiden har ett stort antal klagomål gällt förbud för förfrihetsberövade att rösta. I en dom (Green och MT v. Storbritannien november 2010) granskade ECHR det fortsätta uteblivandet i enlighet med en tidigare ECHR-dom av en ändring i den brittiska lagstiftningen som förbjuder rösträtt för fängelsedömda. (Här ska tilläggas att det är Europarådets ministerkommitté som ska se till att ECHR-domar verkställs.) Denna dom uppmärksammades särskilt av ministerkommittén med resultatet att i november 2012 publicerade den brittiska regeringen ett utkast till reviderad lagstiftning. Ministerkommittén fortsätter att följa arbetet med utkastet och ska granska detta vid sitt möte i maj 2014.

En rad domar beträffande konventionens artikel 3 har meddelats under årens lopp. Dessa brott omfattar till exempel fall där intagna har blivit utsatta för angrepp från andra fångar och även av personalen, homosexuella hånats av andra intagna och även av personalen, förnedrande former av visitering samt ohygieniska cellförhållanden, etc. Fullständig information om domar som gäller polisceller, häkten, fängelser, militära procedurer och psykiatriska sjukhus, kan fås på internet, www.echr.coe.int.

Dokumentation om CPT och dess verksamhet

Under augusti 2012–juli 2013 gjorde CPT-delegationerna 21 besök under 164 dagar. Elva av dessa besök var inplanerade medan tio var ad hoc besök som gjordes på grund av rådande omständigheter.

Som exempel på ett ad hoc besök kan nämnas besöket i Ukraina i december 2012. Utöver besök på fyra fängelsekolonier undersökte delegationen förhållandena för den frihetsberövade Julia Timoshenko. Delegationen noterade förbättrade förhållanden på två fängelsekolonier men betonade att vid de andra två hade det blivit accepterat att upprätthålla ordningen genom en aggressiv behandling av de intagna. Detta gjordes av personalen med hjälp av en specialgrupp intagna. Syftet var att uppnå undergivet beteenden hos de intagna. Den ukrainska regeringen hänvisade i sina kommentarer till CPT-rapporten till åklagarmyndighetens resultat efter en undersökning av dessa förhållanden.

Beträffande Julia Timoshenko rapporterade delegationen att hennes frihetsberövande materiellt sett var av hög standard; inte heller fanns anledning att klaga på hennes medicinska vård. Ändå betonade CPT vikten av att respektera den medicinska sekretessen och att de säkerhetsåtgärder som vidtogs beträffande henne endast skulle vara de som var nödvändiga på grund av omständigheterna.

Vid sina olika besök anmärkte CPT nästan alltid på inhumana former av behandling eller bestraffning. På Internet kan man läsa alla rapporter om de besökta länderna (www.cpt.coe.int).

En CPT-delegation besökte Sverige senaste i juni 2009 och gjorde då besök på polismyndigheter, fängelser, psykiatriska enheter, Migrationsverkets enheter samt Fagarreds hem för ungdomar.

Beträffande kriminalvård rapporterade CPT att det var glädjande att det inte fanns någon överbefolkning på fängelserna, platsutnyttjandet var 87,8%. De flesta intervjuade intagna sade att de behandlades korrekt av personalen. Överhuvudtaget var det sociala klimatet på de besökta anstalterna (Hall, Kumla, häktet Göteborg) positivt och lugnt. Däremot var CPT bekymrad över effekten

på det psykiska hälsotillståndet av långa isoleringar vid Hall och Kumla. Dessutom var kontakt med personalen begränsad under dessa perioder. CPT rekommenderade att möjligheterna för mänsklig kontakt under isoleringsperioder skulle förbättras.

Precis som vid det tidigare besöket 2003 var CPR mest kritiskt mot häktesförhållanden, särskilt åklagarens beslut om restriktioner. Vid tiden för besöket var 46 % av de häktade vid Göteborgshäktet under restriktioner. Delegationen noterade en viss förbättring sedan 2003 tack vare att häktespersonalen kontinuerligt uppmärksammade åklagarna på långa restriktionsperioder. I sin rapport rekommenderade CPT att överklagningsmöjligheterna mot restriktionsbeslut skulle förbättras med bättre garantier för oberoende och opartisk granskning.

Slutkommentar

I denna artikel har jag beskrivit Europarådets olika sätt att definiera och skydda de mänskliga rättigheterna för frihetsberövade personer, främst fångar. Jag vill betona att denna redogörelse bara skrapar på ytan. Det arbete som görs i Europa för att garantera de mänskliga rättigheterna för frihetsberövade personer är sannolikt världens bästa. Ändå förekommer för många brott mot deras rättigheter. Inom andra delar av världen är läget dock mycket, mycket sämre. Framför allt rapporterar Amnesty International om tortyr och vidriga brott mot mänskliga rättigheter i många länder som förekommer därför att effektiva skyddsmekanismer saknas. ■

Norman Bishop (f.1921) var 1971-86 chef för utvecklings- och forskningsenheten vid Kriminalvårdsstyrelsen. Han har varit fängelsechef i England och chef för Europarådets Division of Crime Problems. Efter sin pensionering har han fortsatt att arbeta för Europarådets expertkommittéer.

Human kriminalvård?

Kan en tjuugoåring, dömd till fängelse i Sverige, hållas isolerad och sekundbevakad i flera månader i en sterilcell med endast en madrass på golvet med lampan tänd 24 timmar om dygnet och med övervakning även vid toalettbesök? Ja, tyvärr.

Av Viktor Glas

På Norrtäljeanstalten mötte jag, med drygt sex års erfarenhet som timvikarie, en man 20 år gammal, dömd till tio månaders fängelse. Han hade försökt rymma för att träffa sin gravida fästmö och undvika utvisning. På grund av säkerhetsrisken placerades han i avskildhet på anstalten Norrtälje, men inte i ”vanlig” isoleringscell utan i sterilcell med sekundbevakning dygnet runt. Beslutet om avskildhet fattades av Huvudkontoret medan beslutet om sekundbevakning enligt Huvudkontoret fattades av anstalten. Sekundbevakning är en möjlighet att isolera i akuta och särskilt riskfyllda situationer. I detta fall förlängdes den sekundbevakades placeringen vecka efter vecka och månad efter månad trots att det gällde en ung man med kort fängelsestraff. Med tanke på hans situation betedde han sig inte särskilt avvikande eller aggressivt.

Vad säger våra fängelseregler?

I 2 kap. 1 § i FäL står det: ”*En intagen får inte placeras så att han eller hon underkastas mer ingripande övervakning och kontroll än som är nödvändigt för att ordningen eller säkerheten ska kunna upprätthållas.*”

Vad har JO sagt?

JO har yttrat sig på följande sätt (JO dnr 1166-2010): ”*Spartanskt möblerade bostadsrum får användas för avskildhet bara om det inte finns något bättre alternativ och endast tillfälligt*”. Nio dagar i omöblerat bostadsrum föranledde i det ärendet kritik från JO.

Det är ingen som motsätter sig att en intagen under en kortare period sätts under sekundbevakning. Det som är skrämmande är att denna period, i detta fall, blev längre och längre utan att den intagne hade någon möjlighet att påverka sin situation i positiv riktning. Det är viktigt att denna den mest integritetskränkande ”behandling” vi har inom kriminalvården används på ett vettigt sätt och att individen får vetskap om att han kan påverka sin tillvaro i positiv riktning. Jag påpekade att vi på anstalten har väsentligt mer utåtagerande och desperata och framförallt farligare individer än den sekundbevakade. Individer som i ren desperation inte drar sig för att allvarligt skada sig själva antingen genom att skära sig i armar ända in till benet eller hälla kokande vatten över sig för att på så sätt dämpa sin ångest eller få tillgång till star-

ka preparat. 20-åringens framtoning, hans cirka 60 kilo och hans agerande i övrigt föranledde inte en tanke på att "säkerhetsrisken" skulle behöva vara förhöjd. Det har inte handlat om en vansinnig massmördare.

För den sekundbevakade spelade det ingen roll hur han agerade. Han satt där han satt oavsett vad han gjorde. Tänk er själva att ni hur ni än betar er får samma respons från omgivningen: sekundbevakning med lampan tänd i en kal sterilcell 24 timmar om dygnet, madrass på golvet. Att ni då snart får känslan av att leva i ett vakuum torde vara en realitet. Att er psykiska status väsentligt försämras ju längre ni vistas i sterilcellen är en självklarhet. Att ni i förlängningen får men för livet är även det en sanning som all forskning på området stöder. Jag har mött förhårdade brottslingar som bestämt hävdat att en enda vecka på sekundbevakning med lätthet kan räknas som 3-4 månader i en vanlig isoleringscell. Hur lång ska då inte tiden för den 20-årige mannen ha känts?

För oss som arbetat med den intagne har behandlingen av honom föranlett diskussioner kring huruvida det överhuvudtaget existerat ett människovärde då behandlingen varit synnerligen integritetskränkande och helt emot de riktlinjer som åtminstone jag trodde var de gällande för kriminalvården. Trots den intagnes vidriga situation gjorde han **aldrig** något för att försöka skada någon i personalen. Den "säkerhetsrisk" som ansågs föreligga var inget annat än nonsens. Den 10:e september stod en psykiater i personalrummet på isoleringsavdelningen och sa till personal att: "Visst, det föreligger en viss självskadeproblematik men det finns ingen fog för fortsatt sekundbevakning." Det dröjde ända till oktober innan den intagne fick in sängkläder. Dagen han fick in sängkläder i sterilcellen blev han glad som ett barn på julafton.

JO dnr 488-2009 och 1830-2009: "Att placera en intagen i kriminalvårdsanstalt i avskildhet är en från humanitär synpunkt ingripande åtgärd och placering av intagna i avskildhet bör därför begränsas i så stor utsträckning som möjligt. Om det trots allt sker så måste av hänsyn till den enskildes rättssäkerhet, kravet på en korrekt hantering ställas högt."

Personalens förhållningssätt gentemot den, under så lång tid, sekundbevakade var rent ut sagt beundransvärd. Om alla arbetade på det sättet skulle Kriminalvårdens vision "Bättre ut" inte längre vara en vision utan en realitet. De ansvariga däremot agerade inte på något sätt för att den sekundbevakade skulle få några lättnader på de restriktioner han satt under. Personalen frågade ofta om den sekundbevakade kunde få in saker som skulle underlätta hans situation men svaret var ett konsekvent "Nej". Oftast utan att svaret motiverades med annat än att den intagne var en "säkerhetsrisk".

Sekundbevakningen fortsatte trots att den intagne under längre perioder "skötte sig". När hans frustration över situationen tog överhanden var personalen där och ledde in honom i den kala sterilcellen igen. Det vi som var där bevittnade, var en individ som sakta men säkert psykiskt bröts ner framför våra ögon; det är mildt uttryckt inte något man vare vill se eller uppleva. Då är ju personalens känsla i relation till den intagnes hela upplevelse ingenting. Kriminalvårdare med 30-40 års erfarenhet sa att det var det värsta de varit med om.

I chefspolicyen för Kriminalvården står det väldigt tydligt att det är viktigt att cheferna i handling omsätter den värdegrund vår verksamhet vilar på och därmed agerar förebild

för sina medarbetare. I Kriminalvårdens riktlinjer gällande både chefer och andra medarbetare står också: ”*Du tar ansvar för dina beslut och är också beredd att uppmärksamma din chef på konsekvenser av beslut du inte tycker är bra för verksamheten.*”

Efter att, utan resultat, ha försökt påverka och på så sätt få till en ändring av den inhumana situationen informerade jag Kriminalvårdens säkerhetschef om dessa missförhållanden. Säkerhetschefen agerade så fort han fått vetskap om hur den intagne hade det. Den unge intagne flyttades dagen efter till annan anstalt, hölls där avskild under sekundbevakning 24 timmar för en ny säkerhetsbedömning. Därefter flyttades han till normalcell.

Den hänsynslöshet som detta ärende kännetecknas av är inte endast riktat mot den sekundbevakade. Hänsynslösheten är även riktad mot personalen som på daglig basis mött en individ som de visste att de genom den obefogade sekundbevakningen behandlade på ett inhumant sätt. Tvingade till detta trots att de vid ett otal tillfällen påtalat det felaktiga i beslutet rörande sekundbevakning. Ansvariga har efteråt inte med ett ord frivilligt nämnt förflyttningen eller frågat något kring personalens eventuella funderingar och tankar kring det som har varit deras mycket tunga arbetsbörda under så lång tid.

Hur stämmer allt detta med yttrande från JO dnr 2968-2009? ”*Intagna har en orubblig rätt att bli behandlade med aktning för sitt människovärde.*”

Gd skriver i sin blogg den 7:e november ”*Ett lärande förhållningssätt fyller därför ett viktigt instrumentellt syfte. Resultat blir helt enkelt långsiktigt bättre om vi försöker låta bli att göra om gamla misstag och istället strävar efter återupprepa det som visat sig fungera bra. För en regelstyrd verksamhet som vår är det väl närmast en självklarhet. Lagar, förordningar, regler, riktlinjer, policies, vägledningar, kalla dem vad ni vill. De finns till för att strukturera vår tillvaro i förvisning om att världen blir bättre av att vi tar vara på våra erfarenheter och gör rätt saker på rätt sätt.*”

Så vad kan vi lära av det som hänt?

Sjukvården har Lex Maria. Vad har Kriminalvården för motsvarande? ISAP? JO-anmälan? Ja, en JO-anmälan är inlämnad och Kriminalvården ska svara i slutet av februari.

Hur lär vi av yttranden från JO? Hur granskar Kriminalvården tillämpning av regler för isolering? Hur motverkar Kriminalvården godtycklighet och resonemang som: ”*Vi har bara utfört order!*” ”*Således kan ingen skuld läggas på oss.*” ”*HK äger beslutet!*” Det kanske är dags att fastställa att alla beslut kring sekundbevakning ska vara formella med omprövning minst var tredje dag. Det tar ju i alla fall bort godtyckligheten. Nu är besluten kring sekundbevakningen informella och det är ju inte, som vi sett, optimalt.

Hur fångar Kriminalvården upp reaktioner från ”golvet” om effekten av olika beslut? Vad gör Kriminalvården med dem som larmar om vanvård?

Är jag ett typexempel? Jag får inte längre arbeta som timvikarie. Detta efter 6,5 år med utmärkta vitsord och under åren flera förfrågningar om jag vill ha fast tjänst. Motiveringen jag, efter många om och men, fått till mig är att jag har brustit i ”hyfs och behärskning”. Ett förlorat arbete är ett pris jag gladeligen betalar för jag vet att den intagnes situation förbättrades från ett psykiskt nedbrytande vakuum till en korrekt human behandling. Det humanistiska perspektivet av mitt agerande är något jag personligen kan tycka ska vara det rådande inom kriminalvården.

Jag avslutar med ytterligare ett citat från gd:s blogg, denna gång från den 1:a november:

”Chefen för Kriminalvården i delstaten Colorado heter Rick Raemisch. Vård för hela konferensen. Hans tal till oss innehöll ett knivskarpt budskap: ”Isolering bryter ner människors psyke. Det är inte lösningen på ett enda problem. Det är ett sätt att hantera ett problem som vi inte har löst. . . ” ■

Viktor Glas
fd kriminalvårdare på anstalten Norrtälje

Chefen för anstalten Norrtälje har beretts tillfälle till replik men hänvisar till att korrekta fakta framgår av Kriminalvårdens yttrande till JO i ärendet. Kriminalvården har begärt och fått anstånd med sitt yttrande till JO till den 14 mars 2014.

Behandlingsprogram i svensk kriminalvård

– en 15-årig historia

Brottslingens historia går inte att göra något åt, men allt annat som påverkar nuet och framtiden är möjliga att arbeta med och förändra. Det är utgångspunkten. Men hur? Med vilka metoder och aktörer? Var kommer behandlingsprogram in i bilden?

Av Lars Krantz

Svensk kriminalvård har – i vart fall sedan mitten av 1900-talet – varit känd som en human kriminalvård. Kriminalvårdslagstiftningarna har sedan 1940-talet innehållit formuleringar om respekt och människovärde. Behandlingstanken som sådan lagfästs genom 4:24, 1945 års Verkställighetslag.

”Intagen skall behandlas med fasthet och allvar och med aktning för hans människovärde. Han skall sysselsättas med lämpligt arbete och i övrigt erhålla sådan behandling att hans anpassning i samhället främjas. Skadliga verkningar av frihetsförlusten skola såvitt möjligt förebyggas.”

I den senaste (Fängelselag 2010:610) tydliggörs detta, men innehåller också ytterligare betoning på återfallsförebyggande arbete.

1 kap. Inledande bestämmelser

4 § Varje intagen ska bemötas med respekt för sitt människovärde och med förståelse för de särskilda svårigheter som är förenade med frihetsberövandet

5 § Verkställigheten ska utformas så att den intagnes anpassning i samhället underlättas och så att negativa följder av frihetsberövandet motverkas. Verkställigheten ska, i den utsträckning det är möjligt utan att kravet på samhällsskydd eftersätts, särskilt inriktas på åtgärder som är ägnade att förebygga återfall i brott. För varje intagen ska det upprättas en individuellt utformad verkställighetsplan. Verkställigheten ska planeras och utformas efter samråd med den intagne och i samverkan med berörda myndigheter

3 kap. Sysselsättning och ersättning

Den intagnes rätt till sysselsättning

1 § En intagen ska ges möjlighet till sysselsättning i form av arbete, utbildning, brotts- och missbruksrelaterad programverksamhet eller annan strukturerad verksamhet.

För första gången anges i lag att en intagen ska ges möjlighet att delta i ”brotts- och missbruksrelaterad programverksamhet”.

Hur började det?

Genom Lag om kriminalvård i anstalt (SFS 1974:203) verkställdes det som kom att kallas ”kriminalvårdsreformen”. Grundtankarna kan kort sammanfattas på följande sätt:

Minsta möjliga ingripande. Frivård skulle ses som den naturliga formen av kriminalvård, fängelsevistelse betraktas normalt sett som skadlig.

Normaliseringsprincip; den dömdes anpassning främjas genom att samhällets sociala service utnyttjas i största möjliga omfattning.

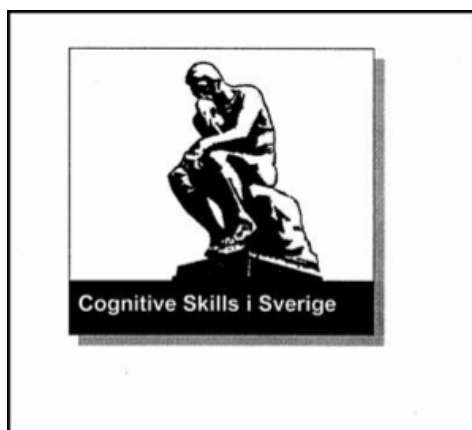
Närhetsprincip; de som döms till fängelse placeras helst i anstalt nära hemorten. Ett stort antal små anstalter byggdes för att upprätthålla närhetsprincipen.

Samverkan; integrering mellan kriminalvårdens olika grenar, med frivården som bärrare av en plan med sikte på frigivningen från första början.

Reformen byggde på en behandlingstänke med utgångspunkt i att den dömda i framtiden ville avstå från droger och brott. Inte långt efter kriminalvårdsreformens in-

förande kom dock signaler som i mångt och mycket satte behandlingstanken i gungning. Uttrycket ”Nothing Works” fick genomslag efter publiceringar av forskning (i synnerhet Martinson, 1976) som inte kunde visa att behandling hade några effekter. Lagstiftningsarbeten kom också att frångå en behandlingsutgångspunkt (positiv straffrätt) till förmån för en straffvärdesprincip (en mera klassisk straffrätt). Frågan är ändå hur allt detta påverkade vilket innehåll kriminalvården fick? Vem rekryterades till att arbeta i kriminalvården? Ett inte ringa antal anställda kom från den akademikerexplosion som präglade slutet av 1960-talets början av 1970-talet med rötter i ”studentrevoltens och barrikadernas tid”. Sociologer, sociologer, beteendevetare, jurister, kriminologer kom att arbeta på ”kurativa” tjänster i kriminalvården. Samtidigt skedde förändringen från ”vaktare” till vårdare och kontaktman för baspersonalen. Man skulle kunna hävda att behandlingstanken har haft relevans då det kommer till verkställighetsstadiet, oavsett vilka vindar som blåst. Det har funnits en vilja och tro på att kunna åstadkomma förändring.

Och idéerna blomstrade i andan att åstadkomma något gott. Det fanns en tillåtande attityd. Många lokala initiativ ledde till ”programliknande” insatser. Vissa program genomfördes på en anstalt eller en frivårdsenhet, andra fick viss spridning. Kännetecknande var alltså att programmen var en lokal verksamhet som byggde på en eller ett par medarbetares kunskap, entusiasm, vilja. Men kännetecknande var också sårbarhet, brist på dokumentation – och inte minst bristen på kunskap om det var en bra verksamhet. Det saknades utvärderingar. Kunde det till och med vara kontraproduktivt? Hur många program fanns det? Ingen visste.

En bit in på 1990-talet togs initiativ till det första importerade programmet, Cognitive Skills från Kanada. Men det var ännu inte moget för dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen att ta sig an programutvecklingen utan Cognitive Skills utvecklades och drevs med regionala/lokala krafter. En gedigen utbildning, uppföljning och återkoppling kännetecknade en framgångsrik program-satsning.

En första satsning på kvalitetssäkring – Prolegprojektet

År 1995 startade ett omfattande projekt på Kriminalvårdsstyrelsen med syfte att stödja en utveckling av brott- och missbruksrelaterade program i häkten, anstalter och i frivård. Ett 50-tal anställda från alla regioner och Kriminalvårdsstyrelsen arbetade med olika delar av uppdraget. Arbetet utmynnade i en skrift kallad "Krav & Råd". Krav & Råd avsåg att tydliggöra och definiera programbegreppet. Den första programdefinitionen fastslogs:

Ett program i kriminalvården definierades av att det

- utgår från klienternas behov och resurser
- vänder sig till en definierad, avgränsad målgrupp

- syftar till att ge klienten nya kunskaper, färdigheter, insikter och/eller ett förändrat beteende/förhållningssätt
- är strukturerat och schemalagt
- är uppföljningsbart
- uppfyller fastställda kvalitetskrav

Programmen delades in i tre nivåer; informations-, motivations- och behandlingsprogram. Oavsett nivå skulle de uppfylla krav som var angivna i 24 kvalitetsområden. Exempel på kvalitetsområden är "verksamhetsplanen för anstalten/frivården", "krav på programansvarig", "målgrupp", "programmål", "individmål", uppföljning och utvärdering", etc. För första gången infördes begreppet "kriminogena faktorer" och definierades som de faktorer hos klienten som antas leda till brott och återfall i brott. För motivations- och handlingsprogram angavs att de måste bygga på en teoribaserad metod. Kriterier för dokumentation, uppföljning och utvärdering angavs. För att informera, ge tips och utbyta erfarenheter skulle en databas skapas där alla program registrerades - Kriminalvårdens programforum. Under projektet togs information in om pågående aktiviteter via ett formulär, en inregistreringsmall.

Samlat i en pärm fanns vid den tiden information om 283 pågående programaktiviteter. Projektet såg i dåläget inte som mål att begränsa antalet program. Det fanns fortfarande en stor lokal frihet att utveckla och införa program, men nu med krav på att följa Krav & Råd.

Programmässan på anstalten Hall

En av aktiviteterna i Proleg- projektet var att arrangera en programmässa. Den ägde rum på anstalten Hall i oktober 1996.

I Kriminalvårdens tidning Runtikrim skrev man att mässan blev en succé; att mötas för att lära. Det var kanske det största arrangemanget som någonsin ordnats för svenska kriminalvårdare, 1 300 personer samlades under två dagar för att ta del av vad ett 50-tal programutställare hade att visa upp. Det fanns även besökare från övriga nordiska länder och man kunde höra ett och annat ”kempegrejt” på klingande norska. Mässan skapade ett stort kunskapsutbyte och budskapet om kraven på kvalitet och standard på program gick också fram.

What Works-rörelsen vinner inträde

Under 1990-talet följde den svenska kriminalvården den rörelse som internationellt kommit att kallas What Works. Fokus låg på spaning mot framförallt Kanada och England. Det blev tydligt att all behandling inte fungerar på alla klienter. Insatser skulle matchas mot återfallsrisk, behov och mottaglighet. Rätt behandling till rätt klient. Begrepp som struktur, manualbaserat, dokumentation och programintegritet började få en tydligare innebörd. Insatserna skulle utgå från empiri – evidensbaserad behandling. Det blev tydligt att man måste följa upp behandlingen för att veta vad man gör, justera, utveckla eller avveckla insatser som inte var verksamma eller till och med skadliga. Den första svenska What Works-konferensen anordnades i Stockholm i november 1997 med syfte att stimulera till fortsatt arbete med att utveckla, införa och följa upp arbetsmetoder och program i kriminalvården. Målgruppen var i första hand personal som ansvarade för eller arbetade med utveckling och införande av arbetsmetoder och program. Både internationella och svenska experter medverkade, bland annat James Bonta, som då var chef för Correc-

tions Research hos Solicitor General, Kanada. Man började alltså att tydligt koppla ihop vetenskapen med den nivå som har att praktisk genomföra verksamheten. Redan året därpå, 1998, följdes What Works I upp med What Works II. Temat var då än mer fokuserat på praktiskt tillämpning av What Works. Bland andra medverkade Bev Rowson, som var med och startade What Works-konferenserna i England i tidigt 1990-tal. Tre år senare, 2001, var det dags för What Works III. Nu var målgruppen i första hand kriminalvårdens chefer, eftersom vi lärt oss att insatser inte kommer till stånd och inte ger avsett resultat utan ett kraftfullt stöd från ledningen på alla nivåer. Bland föreläsarna märktes den engelske ”What Works-generalen” David Perry, som talade om ledningsstrategier för att införa evidensbaserade program.

Nationella Programgruppen

Arbetet med den lokala programverksamheten fortskred. Det var trots allt dags att ta ett nästa steg. Trots de ambitionshöjningar som Krav & Råd innebar och kunskap som förmedlats via What Works-seminarier kunde man snart inse att flera kvalitetskriterier inte kunde uppfyllas i den mångfald av program som bedrevs. Inte minst var det omöjligt att följa upp, utvärdera och empiriskt visa att den flora av program som existerade hade avsedda effekter. I januari 1999 tillsattes Nationella programgruppen; ett nätverk av personer som arbetade med programfrågor. Syftet med fortsatt arbete var att

- identifiera, utveckla och införa ett begränsat antal välfungerande brotts- och missbruksprogram för olika målgrupper bland klienterna

- skapa strukturer för dokumentation
- skapa ett kvalitetssystem som genom lokal egenkontroll granskade programförut-sättningar, programmiljöer och genom-förande
- införa ett förhållningssätt i klientarbetet (Motiverande samtal, MI)
- identifiera metoder för risk- och behovs-bedomning
- införa ett ackrediteringsförfarande.

Arbetet bedrevs i form av flera utvecklingsprojekt och leddes från Kriminalvårdsstyrelsen. Merparten av de personer som kom att arbeta med själva programutvecklingen tillhörde dock den lokala verksamheten, anstalt och frivård. Utvecklingen genomfördes på detta vis med fortsatt stora insatser från lokala medarbetare och engagerade många personer.

Nålsögat: ackrediteringen

Ett första konstituerande möte hölls med den svenska ackrediteringspanelen i januari 2002. Mötet hade föregåtts av ett omfattande arbete med att hitta för uppdraget rätt kompetens i den akademiska världen; What Works-konceptet och därmed sammanhängande behandlingsutgångspunkter hade då ingen tydlig akademisk hemvist. Mycket tid ägnades inledningsvis åt procedurer, mandatfrågor, tolkning av ackrediteringskriterier etc. Redan hösten 2002 gjorde panelen tillsammans med kriminalvårdsföretädarna en studieresa till England och träffade bland andra Sir Duncan Nichol, dåvarande ordföranden i Correctional Service Accreditation Panel (CSAP), besökte anstalter med programverksamhet och tog del av de engelska erfarenheterna. Panelen kom snabbt att bli ett mycket viktigt forum

för den fortsatta utvecklingen. Det första program som prövades av panelen var Cognitive Skills följt av One to One.

Att företräda inför panelen med ett program var naturligtvis en utmaning, inte bara för programmet utan inte minst för de medarbetare som hade ägnat år av förberedelser. Översättningar, anpassning, manualskrivande - och sedan vara beredd på den disputationsliknande utfrågning som panelen står för. Frank Porporino, What Workspionjären från Kanada framförde på "the Pathfinder Conference" i Manchester, februari 1999 om program; ".....*accept that it is not easyand stop trying to make it easier*". Utan att panelen hört detta uttalande kan man fastslå att den arbetar i den andan. Därmed sagt att ackrediteringspanelens arbete verkligen bidragit till hög standard utan genvägar. Bilden nedan visar att panelen hittills ackrediterat 17 program, inräknat att sexualbrottsprogrammet ROS bedrivs i två format (grupp och individuellt), Våga Välja (OSAPP) och Våga Välja vidareutvecklat (VVU, i Kanada NSAP). Cognitive Skills och ART bedrivs inte längre i den svenska kriminalvården.

Andra arbetsprocesser – kvalitets-säkring

Kvalitetssäkring av programgenomförande och programstöd

För att stödja arbetet med program har Kriminalvården utvecklat en modell för egenkontroll av de stödjande inslag som är en förutsättning för att programmen ska ha så goda förutsättningar som möjligt där de genomförs. Systemet kallas "Q-BoM". Kvalitetssystemets uppgift är att säkerställa att de brotts- och missbruksrelaterade programmen bedrivs i enlighet med uppställda krav. Erfarenheterna visar att programeffek-

terna minskar eller uteblir om program bedrivs med dåliga kringförutsättningar, även om programmet i sig kan vara bra.

Målgrupp Organisation och ansvar

Målgruppen för kvalitetsledningssystemet är primärt ledningen lokalt och regionalt, eftersom kvalitetsarbetet förutsätter ledningens aktiva medverkan för att säkerställa grundkrav och skapa ett kretslopp av ständig förbättring. Programledare, programutbildare och regionala programexperter måste också vara väl insatta i Q-BoM och tillämpa systemet. Lokal chef på anstalt/fri-vård är ansvarig för kvalitetsarbetet.

Allas delaktighet – Stödjande programklimat

För allt kvalitetsarbete gäller att det är viktigt att alla är delaktiga i förbättringsarbetet. Användarna måste veta varför kvalitetsledningssystemet finns till och förstå det. All personal som har kontakt med klienterna ska ha förståelse för programmen, deras syften, inverkan på klimat och reaktioner hos klienterna. All personal måste känna till programmen för att undvika missförstånd och motkrafter. Miljön måste vara stödjande för att programmen ska få full effekt. Ett vårdklimat skapas av relationer mellan ledning, övrig personal och intagna. Bemötande, respekt och inflytande över sin situation är faktorer som påverkar både personal och intagna. Övriga verksamhet kring klienten ska stödja och förstärka den förändring som programmen avser åstadkomma.

Certifiering av programledare

År 2007 togs beslut om riktlinjer för uttagning och certifiering av programledare. Det var ett led i att kvalitetssäkra den personal som ska förmedla programmen. Riktlinjer

na gäller för alla program. Trots skillnader i de olika nationella programmens organisation, utbildningslängd och innehåll är det av betydelse att ha en grundläggande, gemensam begreppsapparat och praxis för att bedöma om en programledare ska kunna certifieras för programmet i fråga. Att samtliga programledare i nationella program bedöms utifrån gemensamma grunder avser att stärka och höja redan befintlig kvalitet. Nya programledare ska därutöver uppfylla de förkunskapskrav som gäller för respektive program.

För att erhålla certifikat som programledare krävs följande (i sammandrag):

- Godkänd grundläggande utbildning (deltagit i samtliga delar av utbildningen).
- Två godkända genomförda programomgångar enligt granskningskriterierna för respektive program.
- Om en programledare inte blir certifierad efter fem programomgångar, tillåts inga fler försök.

Granskning sker genom att programgenomförande videofilmas (ibland ljudupptagningar) och att handledaren ger återkoppling till programledaren.

När samtliga delar i certifieringsprocessen är genomgångna tas ett beslut om godkännande (certifiering) eller underkännande. Medarbetare som underkänts får inte fortsättningsvis bedriva programmet. Fram till våren 2012, har det skett mer än 1 000 certifieringar. Många programledare är certifierade i mer än ett program.

Organisation och ledning

Under de år som redovisas i denna artikel har arbetsformer och ledning för utvecklingen av program genomgått flera föränd-

ringar. Program som blivit ackrediterade har efter beslut övergått i ordinarie verksamhet. Programutbildarna har tillhört Kriminalvårdens utbildningsorganisation (KRUT) och haft sin hemvist på de regionala utbildningsenheterna. En sådan organisation har efterhand uppfattats som alltför splittrad vad gäller alla de frågor som hänger samman med programutveckling, implementering, genomförande och vidmakthållande. Generaldirektören beslutade därför 2011 om en ny samlad struktur för arbetet med behandlingsprogram.

Där fastslås att behandlingsprogrammen utgör en viktig del av Kriminalvårdens kärnverksamhet. Syftet med omorganisationen är att förbättra planering, styrning och organisationsstruktur genom att samla stödfunktioner till en enhet och på sätt bli mer effektiva i utvecklingen och kvalitetssäkringen. Relationen till linjeverksamheten tydliggörs också genom upprättande av formella informations- och diskussionskanaler samt en förtydligad beslutsordning. Utvecklingsenheten, Central Samordning i Behandlingsfrågor, fick därmed ett samlat ansvar.

Organisation för behandlingsprogram från år 2011

Behandlingsprogrammen indelades i fyra temaområden: Våld och kriminalitet, Missbruk och beroende, Partnervåld och sexualbrott, Motivation och programstöd. Varje område har en programområdeschef. Programområdescheferna leds av chefen för Central Samordning i Behandlingsfrågor (CSB) som är underställd chefen för Utvecklingsenheten. För närvarande har varje programområde ett tiotal anställda. Programområdena ansvarar även för utveck-

lingsprojekt. Samverkan sker mellan kompetenser som finns i de olika programområdena och stabsgruppen på huvudkontoret.

Programvolymer

Kriminalvården bedriver för närvarande 13 ackrediterade program; några av dem bedrivs både i gruppformat och som individuellt program, i dessa fall ackrediterade i båda formaten. Äldre program ersätts av nyutvecklade inom samma område. Ett av programmen har utgått efter att ha utvärderats med negativa resultat ART (Aggression Replacement Treatment).

Utveckling av fler program pågår till exempel riktade mot spelberoende och program som ger stöd för att lämna kriminella gäng.

Fullföljda program 2007-2012

Under 2012 fullföljdes ca 9 250 program i frivård och på anstalt. Antalet fullföljda program har ökat successivt sedan 2007 då ca 4 000 program fullföljdes. Även om cirka hälften av dessa var kortare programinsatser avseende motivation (BSF) eller alkohol/drogprevention (Prime for Life, Pfl) så är det imponerande volymer. På vissa brottsområden nås en mycket stor del av målgruppen av program (framförallt dömda för sexualbrott) medan det på andra områden, t. ex. våldsbrottslighet finns ett stort utrymme för mer insatser. Kriminalvården har arbetat med en öronmärkt budget för behandlingsprogrammen, vilket innebär att pengarna inte får användas för andra ändamål. Varje program är kostnadsberäknat och anstalter och frivård har fått en budget som motsvarar de planerade uppdragen för året. Det finns för- och nackdelar med ett sådant system. Det finns risker med att klienter som inte är

lämpade för ett visst program ändå tas in i programmet för att målen ska uppnås. Detta kan dock kontrolleras i efterhand genom att alla programdeltagare noggrant dokumenteras. Styrning av programverksamheten genom mål och budget har med all säkerhet starkt bidragit till den omfattande implementeringen och utan detta arbetssätt hade program i dag inte varit en så etablerad verksamhet i kriminalvården.

Utvärdering och framtid

I enlighet med What Works-principerna följer Kriminalvården upp programmets resultat. Det görs genom att psykometriska tester genomförs av deltagarna före och efter alla program, att programmen bedöms av deltagarna och genom effektstudier. I denna artikel tar jag bara upp och kommenterar effektstudier. Kriminalvården har valt att studera programmen så som de genomförs i vardagspraktik. Det handlar således inte om några demonstrationsstudier på några få klienter under ideala förhållanden. Det betyder att man måste låta tiden gå för att tillräckligt många klienter ska ha genomgått programmet så att det blir rimligt meningsfullt att arbeta med statistiska analyser. Hitills har nio program studerats. Som generell metod har valts en kvasiexperimentell metodik med jämförelsegrupper till den behandlade gruppen. Som statistisk metod har valts Cox regression, vilken gör det möjligt att kontrollera för och konstanthålla kända påverkansfaktorer (confounders) så att grupperna så långt möjligt är jämförbara. Metoden svarar på frågan om programmet medfört "ökad eller minskad risk" för att den behandlade gruppen ska återfalla i brott. Utan att gå in på detaljerade resultat

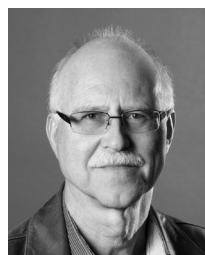
kan sägas att trenden är positiv (fem studier är publicerade, fyra nära förestående publicering i april 2012). Givet att klienterna fullföljt programmet visar en av studierna negativt utfall medan övriga åtta visar positivt utfall, d.v.s. brottsreducerande effekt. Fyra av de åtta positiva resultaten är statistiskt signifikanta, övriga fyra icke signifikanta men med rätt tendens. Det här är resultat väl i linje med internationell forskning på programområdet och mycket lovande för det fortsatta arbetet. Man måste hålla i minnet att studierna är gjorda på totalpopulationen behandlade, ingen selektion av goda eller dåliga behandlingsmiljöer, nya eller erfarna programledare – kort sagt i kriminalvårdens vardag. Vi vet att det är svårt att påverka kriminalitet, det är komplexa bakomliggande faktorer och att det inte finns några enkla lösningar. Vi måste förhålla oss till att "*we are in the business of small changes*" och att varje procents minskning av återfall och brott betyder mycket av minskat lidande för människor och kostnader för samhället. I ett par studier har vi gjort cost – benefit analyser på samhällsekonomisk lönsamhet. Det visar sig att även blygsamma resultat snabbt inte bara ger investeringen tillbaka utan betalar sig med råge. Det finns mot bakgrund av detta all anledning att fortsätta, förbättra, utveckla och följa upp denna verksamhet som sannolikt gagnar både våra klienter, vår personal och det omgivande samhället. ■

Lars Krantz

Utredare vid Kriminalvårdens utvecklingsenhet,
Central Samordning i Behandlingsfrågor.
Artikeln publicerades ursprungligen i "Festskrift till
Inger Marie Fridhov", Kriminalomsorgen maj 2012
och återges här lätt redigerad.

I utvecklingens tjänst

Han började på en forsknings- och utvecklingsavdelning och slutar på en utvecklingsenhet som ska upphöra. Tidskrift för kriminalvård samtalar med Lars Krantz, som i april slutar efter 42 år i kriminalvården.

Du har arbetat med Kriminalvårdens programutveckling från starten. Vilka har hörnstenarna varit för att få den verksamhet som finns idag?

En *första* hörnsten var när What Works började bli ett begrepp i mitten på 1990-talet. Dåvarande Kriminalvårdsstyrelsen tog ett grepp kring begreppet "program" som resulterade i kvalitetsdokument, bland annat skriften "Krav & Råd". Syftet var att öka kvaliteten i programverksamheten.

En *andra* hörnsten är det stöd vi har haft i den vetenskapliga professionen i form av en ackrediteringspanel, inför vilken vi tvingats vässa oss varje gång vi tar fram nya program. Det har varit ett jätteviktigt steg i utvecklingen.

En *tredje* hörnsten var att vi i början jobbade med stor bredd och tog vara på det engagemang som fanns ute i organisationen. Det var inte ett KVS-projekt utan ett medaktörskap där den lokala förankringen var viktig.

En *fjärde* hörnsten är att vi 2011 samlade kraften i en sammanhållen organisation med fyra huvudspår (våld & kriminalitet, missbruk & beroende, partnervåld & sexualbrott och motivation & programstöd) och med ett tiotal medarbetare i varje huvudspår.

De program som Kriminalvården har valt ut har översatts och prövats av praktiker. Hur har det fungerat?

Ett dilemma och en utmaning vid import är att kulturanpassa programmet utan att ge avkall på programmets integritet. Innehållet måste ges ett svenskt uttryck. Utmaningen kvarstår efter importen, eftersom behandlingsprogram ständigt moderniseras och utvecklas. I stort har detta fungerat väl, men ibland har det uppstått kulturkrockar. Jag drar mig till minnes kriminologen Philip Priestley, skapare av programmet One-to-One, som en gång sa: "Do it businesslike"; Intentionen var att programmet skulle im-

plementeras i mycket stor skala och sänka återfallen med ett visst antal procent. Det fungerar inte så.

Vad anser professorerna i ackrediteringspanelen om Kriminalvårdens behandlingsprogram?

De tycker att Kriminalvården ligger väldigt långt framme och att vi var tidigt ute med att söka efter evidensbaserade program utifrån bästa möjliga vetenskapliga grund. Vi har fått mycket beröm genom åren för vårt arbete med att systematiskt och evidensbaserat följa upp och utvärdera våra insatser.

Under dina 42 år i Kriminalvården har du arbetat med forskning organiserad på lite olika sätt. Vilken är enligt din uppfattning den optimala organisationsformen när det gäller att få studier genomförda och resultaten implementerade i den ordinarie verksamheten?

Det bästa är en blandning av såväl egna resurser som extern forskning. Egna resurser gör oss mer professionella och ger oss möjlighet att ha en egen ordning och att själva kunna beställa den forskning vi behöver. På vissa områden där vi inte själva kan forska har vi nytta av extern forskning.

Vilka misstag har ni gjort och vad har ni i så fall lärt er av det?

Modellen vi har använt är ju att vi börjar med ett program i liten skala och övergår i ett större pilotprojekt för att sedan gå till ackrediteringspanelen för att få programidén bedömd. Ett misstag vi har gjort är att vi ibland har skyndat på för fort i denna process, drivna av ett behov hos organisationen av fungerande programinsatser. Det gäller

att försöka hålla igen ibland. Det som ser bra ut till en början behöver inte vara det mest effektiva. Risken är att vi bygger in för mycket optimism i förväntade effekter. Ett generellt problem är utmaningen att hålla sig till målgruppen.

Är forskningen, genomförandet av studier, annorlunda idag jämfört med när du började 1971?

Dåvarande generaldirektören Torsten Eriksson ville ha en utvecklingsenhet som bedrev forskning och utveckling och med några få personer som arbetade med uppdrag. Det är ju en helt annan organisation vi har idag med ett sekretariat som sorterar och prioriterar och en panel som bedömer och ackrediterar.

Du började arbeta i en forsknings- och utvecklingsavdelning och du slutar i en utvecklingsenhet som ska upphöra. Hur skulle den framtida kriminalvårdsforskningen se ut om du fick bestämma?

Även om utvecklingsenheten försvinner i sin nuvarande form kommer vi framöver att ha ett behov av egen kompetens. Det ideala är om vi kan upprätthålla en syntes där vi både lyssnar inåt i organisationen och utåt på den externa forskningen.

Vilket område inom kriminalvården skulle du vilja beforska som ännu inte undersökts?

Det har ju hittills varit ett stort fokus på behandlingsprogrammen som sådana och deras effekter. Jag skulle önska att vi tittade mer på de förutsättningar som vi bedriver programmen i vad gäller till exempel organisation och miljö.

Du har arbetat med att utveckla forskningssamverkan i Norden. Vad har vi lärt oss av den?

Det har varit väldigt stimulerande. Det har gällt både nordiska forskarmöten, forskning och statistik, gemensam återfallsmodell och nordiskt programforum. Det är viktiga nätverk och har fungerat som inspiration inte bara på forskningens område utan också utbildning och utveckling i övrigt. Det är ett arbete som är väl värt att fortsätta även om jag nu slutar.

Du slutar i Kriminalvården i april. Vad ska du göra därefter?

Jag kommer inte att ha några problem att fylla min tid. Efter en inledande semester väntar fritidsintressen som resor, mc och fotografering. Jag har både hus, sommarhus och dubbla växthus att ägna mig åt. Jag kommer att ägna mig åt att ta makten över min egen tid och ser inte att jag kommer att vara synlig i kriminalvårdssammanhang något mer. ■

Ny rapport om åtgärder mot isolering i häkte

Åklagarmyndigheten har publicerat Häktningstider och restriktioner - en rapport, januari 2014

Av Thomas Ekbohm

Sedan många år har Sverige kritiserats för användningen av restriktioner för häktade och oproportionerligt långa häktstider. Europarådets särskilda kommitté mot tortyr och omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning (CPT) har besökt Sverige 1991, 1994, 1998, 2003 och 2009. I sin rapport från 2009 konstaterade kommittén att man ända sedan 1991 tagit upp och diskuterat frågan. Praktiskt taget inga förändringar i lagstiftning eller andra regelverk hade införts efter 2003 uttalade CPT.

FNs kommitté mot tortyr har en underkommitté (SPT) som besökte Sverige 2008. Efter besöket uttalade SPT allvarlig kritik mot användningen av restriktioner och gav en rad rekommendationer. Bl.a. ville SPT att åklagarna ska påminnas om att tillstånd till restriktioner bara ska begäras när det är absolut nödvändigt för utredning av brottet.

Det går att ha stor förståelse för åklagarnas arbete att genom häktning och restriktioner i häkte se till att den misstänkte hindras från att försvåra utredningen av ett brott som han misstänks för. Men mot detta ska ställas att långvarig isolering, särskild om den är mycket strikt, kan betecknas som omänsklig. Den europeiska konventionen den 4 november 1950 om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna anger i artikel 3 förbud mot tortyr eller omänsklig behandling.

Det känns mot denna bakgrund bra att Riksåklagaren i juni 2013 gav en arbetsgrupp i uppdrag att överväga hur användningen av restriktioner för häktade kan minskas och hur långa häktstider kan undvikas. Arbetsgruppen, som letts av chefsåklagaren Agneta Isborn Lind, har nu lämnat en rapport med förslag till åtgärder. Nedan redovisas en sammanfattning av förslagen och jag ger därefter avslutningsvis några egna kommentarer.

FÖRSLAG I RAPPORTEN

Åtgärder som Åklagarmyndigheten själv kan vidta

- Åklagarna bör uppmanas att på olika sätt underlätta för den häktade att ha kontakten med omvärlden
- Åklagarna bör ges vägledning för sina beslut om restriktioner i ett internt styrdokument. Det behövs också utbildningsinsatser
- Skälen för restriktioner bör dokumenteras redan i samband med häktningsframställningen. Den misstänkte och försvararen bör få del av skälen före häktningsförhandlingen och vid förhandlingen bör åklagaren tydligt motivera varför restriktionerna behövs. Det bör regleras i ett nytt styrdokument.
- Åklagarnas metodstöd för restriktionsbeslut bör utvecklas och förses med standardiserade beslutsmotiveringar. Beslutsmallen bör anpassas efter lagstiftningen och förbud mot samsittning bör vara ett separat restriktionsbeslut.
- En anmälningsskyldighet till högre åklagare i de fall förbud mot både samsittning och vistelse i gemenskap pågår under längre tid än tre månader samt vid längre häktningstider bör övervägas.

Sådant som kräver kontakt med andra aktörer eller som förutsätter lagändring

- Åklagarmyndigheten bör, helst tillsammans med Kriminalvården, verka för att isolering av häktade upphör genom att alla häktade ges en laglig rätt till minst två timmars mänsklig kontakt per dag

- Åklagarmyndigheten bör samråda med Kriminalvården om att skapa möjlighet till vistelse i gemenskap för häktade med restriktioner och om att skapa rutiner för mer regelmässiga kontakter mellan åklagare och kriminalvårdstjänsteman i syfte att underlätta den häktades kontakter med omvärlden
- Det bör skapas bättre rutiner och mer regelmässiga kontakter med SKL både på ett generellt plan och i de enskilda förundersökningarna för att minska häktningstiderna. I detta arbete bör Polisen delta.
- Åklagarmyndigheten bör anordna exempelvis ett seminarium med åklagare, domare och försvarare för att diskutera hur huvudförhandlingstiderna i häktade mål kan kortas
- Åklagarmyndigheten bör föreslå en lagändring som gör det möjligt att hålla ingående förhör med den misstänkte vid häktningsförhandlingen
- Åklagarmyndigheten bör föreslå en lagändring som ger åklagaren möjlighet att delegera brevgranskning till administrativ personal
- Som Påföljdsutredningen har föreslagit bör det införas en möjlighet till straffindring i de fall då den tilltalade genom att erkänna eller på annat sätt har medverkat till utredningen
- Förhör under förundersökningen bör, som Förundersökningsutredningen har föreslagit, i större utsträckning dokumenteras genom ljud- och bildupptagning
- Det bör närmare undersökas om det finns förutsättningar att ändra lagen (1990:52) om vård av unga så att omhändertagande kan beslutas av det skälet att den unge anmars skulle vara häktad

Kommentarer

Utredningen redovisar i statistik hur Sverige på ett anmärkningsvärt sätt tilldelar häktade restriktioner jämfört med andra länder. 2011 satt t.ex. i Danmark fem personer häktade underkastade isolering i mer än åtta veckor. 2013 satt i Sverige 1 156 personer häktade med restriktioner motsvarande lång tid!

Mot denna bakgrund blir arbetsgruppens förslag nästan löjeväckande. Varför ska Sverige behålla omedelbarhetsprincipen? Den innebär att en dom bara kan grundas på det som framkommer i rättegången. Här skulle utredningen våga ifrågasätta en princip som skapar så mycket ont för ännu inte dömda.

Som en röd tråd i utredningen framgår att styrningen av åklagarnas beslut om restriktioner varit minimal. Är det så att unga, nya åklagare fostras in av äldre kollegor i att inte beakta de eventuella lidanden som restriktioner åsamkar de häktade?

Det saknas en ordentlig diskussion om hur samtal med de häktade med restriktioner ska professionaliseras i häktesmiljön. På vilka sätt häktespersonal och häktesbesökare kan bli bättre samtalspartners framgår inte.

Ökad samsittning kan vara bra men löser inte problemet för de som inte vill sitta nära andra misstänkta.

Det hade också varit bra om den torftiga fysiska häktesmiljön hade ifrågasatts. Häktesbesökare har många gånger känt ångest bara att under kort tid gå genom korridorer och in i sterila besöksrum. Vi väntar på ett konstruktivt nytänkande.

Det som ändå känns bra är att isolering i häkte nu belyses med syfte att minska långa häktetider och de häktades isolering. Sverige kan dock även i fortsättningen räkna med allvarlig kritik från FN och Europarådet, även om utredningens förslag kommer att genomföras. ■

Thomas Ekbohm

MINNESORD

Anstaltsdirektören Torsten Rundblom har avlidit den 4 januari 91 år gammal i Los i Hälsingland. Han efterlämnar maken Ann Sofi och barnen Karl och Stina samt Bertil och Gabriella från ett tidigare äktenskap.

Torsten var född i Svartnäs i Dalarna och son till domprosten i Västerås, Oscar Rundblom och dennes maka Vera.

Torsten Rundblom rekryterades 1951 till Björkahemmet, ett utslussningshem för ungdomsfångelsedomda, av Bertil Mogård, dåvarande ordföranden och riksdagsmannen i Föreningen Skyddsvärnet i Stockholm. Där började Torsten som assistent och var dess föreståndare från 1955 till 1958. Skyddsvärnets byråföreståndare, Helmer Eriksson, kom att bli Torstens första betydelsefulla chef. Han var ursprunget till den humanism och det intresse för kriminalvård som därefter präglade Torstens arbete.

Torsten Rundblom var anställd i Kriminalvården under hela sitt yrkesverksamma liv. Han började 1958 som anstaltsdirektör på ungdomsanstalten Ystad. Härefter har han innehaft samma befattning på kriminalvårdsanstalterna Norrtälje, Mariestad, Svartsjö, Norrköping och Roxtuna.

MINNESORD

Torsten Rundblom definierade sig genom sitt förhållningssätt såväl i arbetet som i privatlivet.

Han var orädd, hade hög integritet och hade en kompass riktad mot humanism, engagemang och lyhördhet. Många intagna och frigivna har genom åren fått en ny start i livet genom Torsten Rundbloms insatser.

För sina barn var Torsten en varm och engagerad pappa som förmedlade optimistisk energi. Han tyckte om att ha barn och barnbarn omkring sig och ordnade gärna tävlingar, frågesport och diskussioner för familjen. Han strävade efter att ha god fysik genom att springa och åka skidor. Han var stolt över Vasaloppsmedaljen 1956. Finnkampen på Stockholms Stadion var viktig i hans liv. Torsten Rundbloms favoritpoet var Dan Andersson, vars sånger han drömskt lyssnade på.

Torsten Rundblom var engagerad i Rädda Barnen, Röda Korset, Brage och Leksands IF samt olika bridgesällskap.

Vi kommer alltid att minnas Torsten som den fina person han var med sin varma människosyn och medkänsla för de vanlottade och utstötta i samhället.

Gunnar Engström

**Kallelse till årsmöte
i
Svenska Fångvårdssällskapet**

Tid: 14 april 2014 kl 18.00

Plats: Kriminalvårdens regionkansli i Stockholm,
Liljeholmsvägen 30B 1 tr, Liljeholmen

Vill du debattera kriminalvård?

Tidskrift för Kriminalvård är öppen för alla som vill debattera kriminalvård utifrån humanistiska utgångspunkter. Ditt bidrag kan grunda sig i vetenskap och/eller erfarenhet, privat eller professionell.

Inled en ny debatt redan idag – skriv till:

Tidskrift för Kriminalvård
Box 2562
403 17 Göteborg

birg.goransson@comhem.se